

Wiesław Długokęcki

Profesor Jan Powierski 1940-1999

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 685-690

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Profesor Jan Powierski 1940—1999

Jan Powierski urodził się 16 maja 1940 r. we wsi Szczuka pod Brodnicą, w rodzinie Adama Powierskiego i Stefanii ze Stępkowskich. W 1947 r. przeniósł się z rodzicami do wsi Goryń (na południe od Kisielic w dawnym woj. elbląskim) i tu uczęszczał do szkoły podstawowej. Od 1954 r. mieszkał u brata Tadeusza w miejscowości Łubowo i uczył się w Liceum Ogólnokształcącym w Szczecinku. W latach 1958—1963 studiował historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W tejże uczelni został zatrudniony najpierw jako asystent biblioteczny, a następnie na stanowisku starszego asystenta w Katedrze Historii Średniowiecza i Nauk Pomocniczych (1965). W przygotowanej w związku z tym opinii prof. dr Bronisław Włodarski, pod którego kierunkiem Jan Powierski przygotował pracę magisterską, napisał, że „wykazywał od samego początku wybitne zdolności analityczne i zamiłowanie do pracy naukowej”. Już w 1967 r. obronił pracę doktorską, napisaną pod kierunkiem prof. B. Włodarskiego, na temat *Rola Pomorza Gdańskiego w stosunkach polsko-pruskich do 1230 r.* W 1973 r. Jan Powierski został docentem kontraktowym w Uniwersytecie Gdańskim, a po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego na podstawie pracy *Dobra ostrowicko-golubskie biskupstwa wrocławskiego na tle stosunków polsko-krzyżackich 1235—1308* (Gdańsk 1977) docentem etatowym. W 1992 r. otrzymał tytuł profesora, a dwa lata później stanowisko profesora zwyczajnego w tejże uczelni¹. Zmarł w Gdańsku 6 maja 1999 r.

Z zestawienia Jego dorobku² wynika, że główny wysiłek badawczy Profesora koncentrował się na strukturze etnicznej, osadniczej i terytorialnej pogranicza polsko-pruskiego, rywalizacji polsko-pruskiej i polsko-krzyżackiej o ziemie zachodniobałtyjskie oraz utrzymanie terytorialnej integralności Pomorza Gdańskiego do początków XIV w.

---

¹ Informacje te zaczerpnąłem z teezki osobowej Prof. zw. dr. hab. Jana Powierskiego, przechowywanej w Dziale Osobowym Rektoratu Uniwersytetu Gdańskiego.

² Zob. *Bibliografia publikacji Jana Powierskiego za lata 1965--1994*, oprac. D. A. Dekański (z uzupeł. B. Śliwińskiego), w: *Polska, Prusy, Ruś. Rozprawy ofiarowane prof. zw. dr. hab. Janowi Powierskiemu w trzydziestelecie pracy naukowej*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1995, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 2, ss. 11--23. W związku z tym przy omawianiu poszczególnych pozycji z dorobku Profesora do 1994 r. rezygnuję z podawania opisu bibliograficznego, ograniczając się do podawania odpowiedniego numeru z zestawienia (cvt.: Bibl. nr).

Już w pracy magisterskiej, poświęconej przebiegowi granicy pomorsko-pruskiej, opowiedział się za istnieniem wczesnośredniowiecznego osadnictwa słowiańskiego aż do rzeki Pasłęki i jego stopniowym przesuwaniem się na zachód wskutek ekspansji Prusów. Praca ta od początku spotkała się z dużym uznaniem, o czym świadczy jej opublikowanie w „Zapiskach Historycznych” (Bibl. nr 1—2), a wcześniej przyznanie Profesorowi pierwszej nagrody na Ogólnopolskim Zjeździe Kół Naukowych z okazji Tysiąclecia Państwa Polskiego za referat *Granica pomorsko-pruska do 1309 r.* (1963). Tezę tę rozwijał następnie w szczegółowych studiach poświęconych osadnictwu południowej Pomezanii: ziemi płowęskiej, okolic Gorynia, średniej Gardęgi, Żuławy Kwidzyńskiej (Bibl. nr 65, 84, 86, 145, 174). Ten kierunek badań zaowocował też opracowaniem średniowiecznych dziejów dwóch miast: Kwidzyna i Gardei (Bibl. nr 136—137).

Z kolei rozprawa doktorska (opublikowana częściowo w 1968 r.; zob. Bibl. nr 15) przedstawiała problem relacji polsko-pomorsko-pruskich od czasów najdawniejszych do pojawienia się nad dolną Wisłą Zakonu Krzyżackiego. Szczególne zainteresowanie Profesora budziła misja św. Wojciecha, czemu i wcześniej, i później dawał wyraz w osobnych publikacjach³.

Rywalizacji polsko-krzyżackiej po 1230 r., ze szczególnym uwzględnieniem Pomorza Gdańskiego, ziemi chełmińskiej, Kujaw i Mazowsza poświęcił Jan Powierski szereg studiów szczegółowych⁴. W odniesieniu do Pomorza Gdańskiego część z nich ma charakter popularnonaukowy i była opublikowana na łamach „Pomeranii” w latach 1977—1980 (Bibl. nr 60—64, 73—76, 88—96, 106—112). Zainteresowanie Profesora historią tego regionu nie ograniczało się zresztą tylko do XIII w. i stosunków z Krzyżakami. Dowodzą tego *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku* (napisane wspólnie z uczniami B. Śliwińskim i K. Bruskim), potraktowane jako „kolejna próba określenia miejsca Pomorza Gdańskiego i w pewnej mierze także ziemi słupskiej i sławieńskiej w systemie administracyjno-politycznym i kościelnym Polski w XII w.” (Bibl. nr 207, s. 3). Ważne wątki dla historii tej dzielnicy w drugiej połowie XI w. zawarł Profesor w pracy o panowaniu Bolesława Śmiałego (Bibl. nr 181). Natomiast Jego doskonałą orientację w problematyce najwcześniejszej (VI—X w.) potwierdza artykuł o stanie badań w tym zakresie (Bibl. nr 178. Część 2 nie ukazała się).

Dla badań nad ziemią chełmińską najbardziej reprezentatywna jest Jego praca o dobrach ostrowicko-golubskich biskupstwa włocławskiego w latach 1235—1308, w której chciał „powiązać ogólne ujęcie stosunków polsko-krzyżackich z ich przybliżeniem na — węższym odcinku” (Bibl. nr 57, s. 24). Jednakże w związku z tym regionem powstawały też prace poświęcone okresowi

---

3 J. Powierski, *Legenda pomezńska o śmierci św. Wojciecha*, w: *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*, pod red. A. Barciaka, Katowice 1998; *Źródłoznawcze i merytoryczne aspekty sporu o miejsce śmierci św. Wojciecha*, w: *Pogranicze polsko-pruskie w czasach św. Wojciecha*, Elbląg 1999; *Tło polityczne pobytu św. Wojciecha w Gdańsku (Tezy referatu)*, w: *Gdańsk średniowieczny w świetle najnowszych badań archeologicznych i historycznych*, pod red. H. Panera, Gdańsk 1998; *Co naprawdę wiemy o pobycie św. Wojciecha w Gdańsku*, Rocznik Gdański, 1997, 57, z. 1; Bibl. nr 6.

4 Warto w tym miejscu odnotować opinię prof. dr. G. Labudy sprzed trzynastu lat: „Najwięcej jednak dla rozpoznania stosunków między książętami pomorskimi i mazowiecko-kujawskimi uczynił ostatnio J. Powierski. — Należy życzyć sobie, aby studia te zostały jak najszybciej zebrane w osobnej książce” — M. Biskup, G. Labuda, *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*, Gdańsk 1986, s. 534. Postulat ten pozostaje aktualny.

wcześniejszemu (Bibl. nr 33, 36, 38), czy też dziejom poszczególnych miejscowości: Brodnicy, Chełmży czy Plemiąt (Bibl. nr 158, 199, 204).

Istotne miejsce w badaniach Profesora zajmowały też Kujawy. Także ich dziejów nie rozpatrywał wyłącznie ze względu na rolę książąt kujawskich w rywalizacji o ziemie pruskie (Bibl. nr 7, 18, 133, 206). W osobnej monografii (napisanej wspólnie z Z. Guldonem) przedstawił ich (i ziemi dobrzyńskiej) podziały administracyjne (Bibl. nr 42). Znakomitym przeglądem stanu badań nad wczesnośredniowiecznymi (IX—XII w.) dziejami wschodnich Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, z szeregiem nowych ustaleń i postulatami badawczymi, jest czteroczęściowy artykuł opublikowany w latach 1978—1980, 1984 (Bibl. nr 77, 98, 115, 153).

W 1989 r. ukazały się dwa zeszyty zatytułowane *Początki średniowiecznego Mazowsza*, a zawierające wybór staroruskich i łacińskich tekstów źródłowych w tłumaczeniu i z komentarzem Profesora oraz komentarze do tekstów przetłumaczonych przez innych autorów, a także wybór tekstów z opracowań naukowych (Bibl. nr 168—170, 172—173). Oba wydawnictwa miały charakter popularnonaukowy (wydał je Ciechanowski Oddział Doskonalenia Nauczycieli), ale wskazują, że już od dłuższego czasu zajmował się On tą problematyką, szczególnie, jak się niebawem okazało, pod kątem genezy państwa krzyżackiego.

Od samego początku istotną rolę w zainteresowaniach Profesora odgrywała problematyka najstarszych dziejów Prusów, przy której (w moim przekonaniu) najbardziej uwidoczniły się Jego szerokie horyzonty naukowe i badawcze. Otworzyła ją praca o najstarszych nazwach z terenu Prus (Bibl. nr 3), zamknął zaś obszerny artykuł o dziejach ziemi pasłęckiej do schyłku XIII w., opublikowany w pracy *Pasłęk. Z dziejów miasta i powiatu 1297—1997*, Olsztyn 1997. Interesowała Go religia Prusów (rozprawa o bogini Kurko, recenzje prac religioznawczych A. Brücknera, M. Kosmana, W. Iwanowa i W. Toporowa; Bibl. nr 44, 56, 70, 117), gospodarcze podstawy rozwoju (Bibl. nr 39: praca o narzędziu ornym Prusów), a także proces ich rozwoju społecznego, któremu to zagadnieniu poświęcił syntetyzujący artykuł *Czynniki warunkujące rozwój polityczny ludów zachodniobałtyjskich*, z nowatorską analizą przekazu Wulfstana, uwzględniającą też badania etnograficzne (Bibl. nr 177). Wykorzystywał tu także swoją doskonałą znajomość zagadnień językoznawczych, którą potwierdzał choćby jako recenzent *Słownika języka pruskiego* W. Toporowa (Bibl. nr 72, 125)⁵. Wyrazem uznania dla Jego wiedzy o dawnych Prusach było powierzenie Profesorowi opracowywania wielu hasel z tej dziedziny („Prusy”, „Prusowie”, „Pomezania”, „Sambia”, „Żmudź” i inne) w *Słowniku starożytności słowiańskich* (Bibl. nr 11—12, 25—27, 46—49, 66—68, 144).

Kontynuacją badań nad Prusami było z pewnością Jego zainteresowanie historią Warmii. Był autorem części średniowiecznej monografii *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, t. 1: *Od pradziejów do 1870 roku*, Warszawa 1981, ss. 79—141. Jej gruntownie zmienioną wersję zamieścił następnie w syntezie *Warmia*

⁵ Warto w tym miejscu podkreślić, że Profesor był recenzentem wydawniczym pracy A. Pospiszylowej, *Toponimia południowej Warmii. Nazwy miejscowe*, Olsztyn 1987. To dość rzadki przypadek, by o recenzję pracy z dziedziny językoznawstwa proszono historyka. Sama autorka określiła ją jako „niezwykle wnikliwą” — ibidem, s. 18.

i Mazury. *Zarys dziejów*, pod red. B. Łukaszewicza, Olsztyn 1985, ss. 76—154. W tym nurcie mieszczą się również: rewizja łańców biskupstwa warmińskiego z 1615 r. (wspólnie z Z. Guldonem), obszernie omówienie pracy K. E. Sieniawskiego *Biskupstwo warmińskie* (Bibl. nr 29, 119, 127—129) oraz praca o genezie kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście (Studia Warmińskie, 1993, 30).

Ważne miejsce w dokonaniach naukowych Jana Powierskiego zajmowała kwestia stosunków polsko-ruskich, w czym nawiązywał do badań swego mistrza, prof. B. Włodarskiego. Najpełniej znalazło to odbicie w pracy *Kryzys rządów Bolesława Śmiałego*, w której na podstawie badań nad *Powieścią doroczną* i *Historią rosyjską* W. Tatiszczewa, dokonał weryfikacji chronologii stosunków polsko-ruskich w drugiej połowie XI w. Tej problematyki dotyczyło też kilka drobniejszych prac (Bibl. nr 181, 202, 203).

Wszechstronna znajomość średniowiecznych dziejów Pomorza Wschodniego, Prus i ziemi chełmińskiej znalazła też odbicie w chętnie pisanych przez Profesora biogramach. Pierwsza ich grupa została opublikowana w wydawnictwie *Ludzie pomorskiego średniowiecza* (Bibl. nr 120—124). Przedstawił w nim m.in. postacie książąt gdańsko-pomorskich: Mściwoja I i II, Sambora I oraz Świętopelka. W *Polskim słowniku biograficznym* ukazały się biogramy książąt zachodniopomorskich i sławieńsko-słupskich o imieniu Racibor (Bibl. nr 159—163). Natomiast kilkadziesiąt biogramów opublikowanych w *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego* (t. I—IV) poświęcił Profesor różnym osobom duchownym i świeckim (głównie biskupom i rycerzom), żyjącym w XIII—XV w. (Bibl. nr 182—186, 211—225).

W tym miejscu należy także odnotować osiągnięcia Uczonego na polu historii historiografii. Dwukrotnie omówił znaczenie badań Wojciecha Kętrzyńskiego dla poznania historii Prus (Bibl. nr 28, 142) oraz pozostawił obszerną charakterystykę naukowej działalności Władysława Łęgi (Bibl. nr 50). W tym nurcie mieszczą się też wspomniane już wyżej omówienia stanu badań nad wczesnośredniowiecznym Mazowszem, Pomorzem Gdańskim i Kujawami.

Charakteryzując Jego dokonania na polu nauki, nie sposób nie wspomnieć, że są wśród nich prawdziwe „perełki”, będące przykładem nieprzeciętnych zdolności analitycznych Profesora. Wymienić tu należy pracę o rycerzu północnoniderlandzkim Hugonie Butyrze i początkach zamku i miasta Malborka (Bibl. nr 35, 83). Prace te wskazują, że nawet dla XII i XIII w. są możliwe całkiem nowe ustalenia.

Od pewnego czasu Jan Powierski dążył do zebrania wszystkich wątków swoich badań w formie trzypomowej analityczno-syntetycznej pracy, zatytułowanej *Prusowie, Mazowsze i sprowadzenie Krzyżaków*. Z jednej strony traktuje ona o stosunkach polsko-pruskich (tym razem ze szczególnym uwzględnieniem roli Mazowsza), z drugiej zaś o pewnym fragmencie niemieckiej ekspansji wschodniej, realizowanej przez Zakon Krzyżacki. Ukazał się już t. I (Malbork 1996), następny przygotowywany jest do druku, ostatniego (o charakterze syntetycznym) nie zdążył już Profesor przygotować. Nie ulega wątpliwości, że brał pod uwagę także całościowe opracowanie okresu po 1230 r. Wskazują na to z jednej strony dwa artykuły o podbojach krzyżackich nad Zalewem Wiślanym (Bibl. nr 201, 226), z drugiej zaś obszernie *Studia nad polityką Krzyżaków i ich*

sąsiadów w początku XIV w., cz. 1—2, opublikowane na łamach „Gdańskich Studiów z Dziejów Średniowiecza” (nr 1, 3), których (wraz z prof. dr hab. B. Śliwińskim) był współwydawcą.

Ta krótka i siłą rzeczy niepełna charakterystyka dokonań naukowych Jana Powierskiego pozwala, jak sądzę, na sformułowanie kilku wniosków. Na pierwszym miejscu wymienilibym ogromną (w dobie specjalizacji) skalę zainteresowań, zarówno w odniesieniu do czasu (od epoki pierwotnej po XV w.), jak też przestrzeni (Europa Środkowo-Wschodnia). Charakterystyczne jest też prowadzenie przez Profesora, jeśli to w danym wypadku było potrzebne, badań interdyscyplinarnych, głównie z uwzględnieniem językoznawstwa⁶, archeologii czy etnografii. Wreszcie szereg nowych ustaleń wprowadził Profesor do nauki historycznej dzięki mistrzowskiemu zastosowaniu metody analitycznej. Te cechy Jego pisarstwa naukowego oraz ważności dokonań zapewniają Mu trwałe miejsce w polskiej nauce historycznej.

Dużą wagę przywiązywał Jan Powierski do działalności dydaktycznej. Z chwilą przejścia do Instytutu Historii UG i objęcia stanowiska kierownika Zakładu Historii Średniowiecza zaczął prowadzić seminarium magisterskie, a kilka lat później doktorskie. Wypromował siedmiu doktorów, z których trzech są obecnie samodzielnymi pracownikami nauki, oraz kilkudziesięciu magistrów. Stąd też jak najsluszniej uważany jest za twórcę i Mistrza gdańskiego środowiska mediewistycznego. Także w tym nurcie Jego działalności mieści się kierowanie przez wiele lat (1977—1986) Studium Podyplomowym Historii. Wśród osiągnięć mniej znanych szerszemu ogółowi a związanych z kształceniem wymienić należy autorskie wykłady z „Historii pierwotnej”. Są one świadectwem umiejętności twórczego łączenia wiedzy z różnych dziedzin. Niestety, wykłady te nie zostały zarejestrowane w żadnej formie. Zachował się tylko ich szczegółowy konspekt (informacja Pani Profesorowej Jadwigi Powierskiej).

Od 1994 r. Profesor był także pracownikiem Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej w Koszalinie. Warto przypomnieć, że to właśnie On wygłosił wykład inaugurujący jej działalność⁷. W tej uczelni piastował również funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego.

Od początku Profesor Jan Powierski uczestniczył aktywnie w życiu naukowym. Już jako student działał w toruńskim Studenckim Kole Naukowym Historyków, a później był jego opiekunem. Tę samą funkcję pełnił także w Gdańsku. Aktywnie działał w Polskim Towarzystwie Historycznym, którego członkiem był od 1963 r. W latach dziewięćdziesiątych był przewodniczącym Oddziału Gdańskiego PTH. Profesor należał również do Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, w którym dwukrotnie był sekretarzem Wydziału I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Był również redaktorem „Rocznika Elbląskiego”, czasopisma Oddziału PTH w Elblągu.

Odrębną komemoracji wymagają związki Profesora ze środowiskiem historycznym w Olsztynie. Od połowy lat sześćdziesiątych był członkiem Ośrodka

6 Jego kompetencje w tej dziedzinie były uznawane także przez językoznawców. Według H. Górnowicza (*Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1980, s. 15) „historyk ten ---- umiejętnie wyzyskuje dane toponomastyczne”; zob. też przyp. 5.

7 J. Powierski, *Polska między wschodem a zachodem Europy*, Studia Bałtyckie, Historia, t. 1, Koszalin 1996.

Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, a od połowy lat siedemdziesiątych do podziału w 1990 r. OBN-u na ośrodek naukowy i towarzystwo, był członkiem Rady Naukowej OBN, a także (do 1993 r.) członkiem zarządu towarzystwa. Profesor pełnił też funkcję członka Rady Naukowej Stacji PTH w Olsztynie i wchodził od 1981 r. w skład rady redakcyjnej „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Pod Jego kierunkiem rozpoczęły się wstępne prace nad słownikiem historyczno-geograficznym Warmii, później z braku funduszy przerwane a warte kontynuacji.

Chętnie brał również Profesor udział w różnego rodzaju sesjach naukowych, w tym także międzynarodowych. W 1965 r. wystąpił z referatem na polsko-radzieckim sympozjum w Białymstoku, poświęconym stosunkom słowiańsko-bałtyjskim. Był też uczestnikiem VII Międzynarodowego Kongresu Historyków w Moskwie (1970). W 1973 i 1974 r. był jednym z referentów na IV i V Konferencji Wspólnej Komisji Podrecznikowej PRL—RFN Historyków w Warszawie i Toruniu (Bibl. nr 166, 167).

Już to krótkie zestawienie naukowo-dydaktycznego dorobku Jana Powierskiego pokazuje, jak pracowite i pełne osiągnięć było Jego życie. Pracę naukową traktował nie jako drogę do kariery, ale wartość samą w sobie. Świadczy o tym chociażby okres piętnastu lat, który upłynął od habilitacji do uzyskania tytułu profesora, chociaż w tym czasie powiększył swój dorobek naukowy o sto pozycji i wypromował czterech doktorów.

Jego osiągnięcia były wysoko ocenione także przez władze państwowe. Profesor był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi oraz innymi odznaczeniami i wyróżnieniami. Pełnił funkcję senatora UG.

Był i pozostał do końca życia człowiekiem skromnym (znającym jednak swą wartość), towarzyskim, przyjaźnie nastawionym do studentów i swoich uczniów, których naukowy rozwój wytrwale wspierał, najważniejszym naukowym autorytetem gdańskich mediewistów. Już jako młody człowiek znalazł się w szeregach lewicy społecznej i temu wyborowi pozostał wierny do końca, okazując to w każdych okolicznościach.

Kończąc to wspomnienie o Profesorze Janie Powierskim, pozwolę sobie przytoczyć opinię o Nim prof. Gerarda Labudy sprzed blisko trzydziestu lat: „Mimo że jest badaczem młodym, nigdy nie wahał się krytykować i szukać lepszych rozwiązań niż jego poprzednicy, zdarzało mu się niejednokrotnie krytykować rozwiązania proponowane przeze mnie. Cenię sobie wysoko takie twórcze podejście do problemów nauki ——. Jestem najgłębiej przekonany, że Uniwersytet Gdański nigdy nie będzie żałował, że być może spośród wielu właśnie postawił na niego”.

Pożegnaliśmy Profesora Jana Powierskiego 12 maja na cmentarzu „Łostowice” w Gdańsku.

Wiesław Długokęcki